

Надія Дудник, викладач

Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ПРОГРЕСИВНА УКРАЇНОЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ РОГАТИНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджується українознавча діяльність Рогатинської гімназії на початку ХХ ст.

Постановка проблеми. Кінець ХІХ – поч. ХХ ст. характеризується зростанням впливу ідей національно-культурного відродження на активізацію пошуків у педагогічній теорії та практиці більшості країн Європи. Зростає соціальна функція теорії виховання. Як альтернатива традиціоналізму, в педагогіці з'являються нові реформаторські ідеї: вільне виховання, трудова школа та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Галичині особливо актуальним був вплив принципу природовідповідності Я. Коменського. Послідовниками цієї теорії були Г. Верцьона, В. Ільницький, О. Барвінський, О. Іванчук, І. Ющишин та ін. Опираючись на вчення великого чеського педагога, Г. Верцьона обґрунтував необхідність навчання рідною мовою, виходячи з природи самої дитини [2].

Великий вплив на розвиток ідеї національного виховання мало поширення в Галичині вчення видатного педагога-демократа Й.Г. Пестолоцці: гуманістична спрямованість, природовідповідна освіта, яка викликає прагнення до досконалості у розвитку особистості. В. Ільницький підкреслював, що виховання має бути природним, повинно розвивати задатки (здібності душі) тому, що Бог утворив їх у людській природі [6].

Галицькі педагоги розглядали теорію виховуючого навчання Й.Ф. Гербарта. Основними завданнями такого навчання є розвиток доброго характеру, виховання волі до всього істинного, прагнення до наслідування чеснот, а основними його засобами – навчальні предмети, їх матеріал та способи його подання (за Г. Верцьоною). І. Ющишин обґрунтував необхідність переміни школи з навчальної інституції у школу виховання, в якій “треба розвивати національну свідомість дітей, отже, виховувати їх патріотично” [15].

На початку ХХ ст. педагогічна преса Галичини вміщує перекладені І. Ющишином статті різних зарубіжних авторів, які відображають

актуальність питання націоналізації виховного процесу. Цій проблематиці приділяли увагу і тогочасні психолого-педагогічні дослідження М. Грушевського, О. Іванчука, С. Томашівського. Опираючись на здобутки європейської думки, вони розробляли мету, зміст, завдання національного виховання, його основні принципи та засоби.

Вивчення, розвиток та наслідування основних демократичних західноєвропейських виховних ідей не означало копіювання в українській освіті. Національна система виховання, повинна бути оперта “не на теоретичних мудрованнях по чужим взірцям, але на простудіюванню культури й дійсних потреб народа і на самостійних практичних досвідах зі школи і життя” [5].

Переклади та публікації новітньої педагогічної літератури сприяли ознайомленню вчителів Галичини з новими напрямками виховання, допомагали у практичній роботі: підготовці до уроків, написанні конференційних виступів. Виховні системи Ж.-Ж. Руссо, Е. Канта, А. Дістервега аналізував у підручнику педагог І. Бартошевський. Твори Я.А. Коменського, Й.Г. Пестолоцці вивчали вихованці вчительських семінарій краю. У 1891 році у Львові вийшов підручник з теорії педагогіки І. Бартошевського, який містив багато напрацювань національного характеру. Цей підручник отримав високу оцінку від тогочасної української педагогічної науки. Але основним підручником для вчительських семінарій була “Педагогіка...” М. Барановського, польського шкільного округового інспектора, яка не могла забезпечити національного виховання української молоді.

Поширення в Галичині педології, яка виникла в кінці ХІХ ст. у США на базі експериментальної педагогіки, зумовило активізацію у галузі психології та педагогіки, викликавши зміни методичних та дидактичних поглядів. На противагу “традиційній школі” створювалася “нова школа”, де була б можливість урівноваження

ПРОГРЕСИВНА УКРАЇНОЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ РОГАТИНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

шкільної едукції з потребами дітей, зокрема підвищення активності учнів. Ця нова течія в педагогіці, що в США була названа прогресивізмом, а в Європі – “новим вихованням”, поширювалася і в Галичині. На зміну традиційній школі галицькі педагоги ставлять мету – утвердити “нову школу”, де б розвивалися кращі риси людського характеру: воля, свідомість, самостійність, пожертвування; вона повинна бути “висловом розвою, руху, життя, яке перетворює вже пережиті форми і випрацьовує нові, відмінні од потреб і условин теперішнього життя”.

Ідея виховання через діяльність обґрунтована німецьким педагогом Г. Кершенштейнером знаходить широке розповсюдження в світі, в тому числі і в Україні. Переоцінка ролі праці як виховного фактора відображалася у активному впровадженні в школах так званої “науки ручних робіт”.

Педагоги краю прагнули якомога більше взяти позитивного із західноєвропейських педагогічних новаторств, що б відповідало ментальності української дитини. Через національне самоусвідомлення особистості прилучитися до західноєвропейської культури. Великого значення надавалося вивченню рідної мови, літератури, народної культури, традиціям, звичаям, духовності.

Теоретичні напрацювання значно випередили існуючий стан справ у шкільництві, яке перебувало в залежності від існуючого панівного уряду. Сама ідея національного виховання належала українським педагогам, вона зросла на ґрунті суспільно-політичних потреб українського народу. “Національна ідея і розуміння потреби національно-громадської свідомості та поширення її через виховання визріло в процесі народних змагань, у змаганні піднести народ з падіння й неволі”, – зазначає Г. Васюкович.

Під впливом національно-культурного відродження ідея народності утверджується в педагогічній думці того часу. Яскравим свідченням цього є праці К. Ушинського, О. Духновича. Висновок, який вони роблять ще наприкінці ХІХ ст., – навчально-виховний процес за змістом і формою повинен здійснюватися в національному дусі, а в основі його має бути принцип народності. Ця ідея стала основою розвитку української педагогічної думки в Галичині у всі наступні роки. Розвиваючи теорію К. Ушинського, що у кожного народу “своя особлива система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення цієї мети” [6], Г. Верцьона, В. Ільницький, пізніше – М. Пачовський, І. Ющишин, О. Іванчук та інші доходять висновку, що український народ потребує власної системи

виховання, побудованої на українському ґрунті, – лише тоді можна виховати високо свідому ідейну молодь, яка стане до праці “до самостійності Українців, до рівноправності всіх верств народа...” (В. Ільницький). А здійснити це можна тільки в національній школі, яка єдина здатна виховати молоде покоління “на розумних, чесних і релігійних обивателів” (Г. Верцьона), котрі, усвідомивши себе як народ, поповнять ряди національно свідомої інтелігенції.

Наголошуючи на великому значенні у процесі національного виховання народознавства, краєзнавства, І. Франко опирався на досвід країн Європи, де ця наука була поставлена на високий рівень. Велика кількість популярних видань, літератури з даної тематики, пише І. Франко, сприяє вихованню в молоді вже з ранніх літ почуття любові до рідного краю, гордості за свою Вітчизну і “це є перший ступінь, перша прикмета реальної освіти – знати своє найблизче оточення, знати минуле і сучасне свого народу і відчувати себе живим і свідомим членом живого, свідомого і об’єднаного організму”. На початку ХХ століття в науковий обіг введено термін “українознавство”. Правомірність такого формулювання обґрунтував у педагогічній літературі М. Грушевський, охоплюючи цим поняттям усі наукові дисципліни про український народ і Україну.

Українська національна ідея – це не лише питання мови, географічної окремішності, це питання політичної незалежності, потреб поневолених верств народу, повної соціальної справедливості: “Наша національна ідея, се продукт нашого дотеперішнього розвою по всіх царинах публічного життя, се корінь витягнений зі всіх дотеперішніх змагань нашого народу, се месник, що зродило його море крові виточене із серця нашого народу. Політична воля, економічна рівність та соціальна справедливість, се прикмети нашої національної ідеї”, – проголошувала від імені галицької молоді редакція “Молодої України”.

Із початком ХХ століття українська педагогіка за основу виховання обирає національну ідею як прагнення до досягнення найвищого ідеалу – державної самостійності. Серед усіх тогочасних справ суспільного життя на перше місце вийшла проблема націоналізації школи, суть якої в даний період трактувалася по-різному галицькими педагогами. За висловом О. Іванчука, одні вважали, що школа повинна стати на агітаційну службу патріотизмові, інші вбачали суть націоналізації у введенні в навчальні плани уроків історії України, рідної мови, ще інші вимагали передати керівництво школами українцям. Вбачаючи в українській школі запоруку

ПРОГРЕСИВНА УКРАЇНОЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ РОГАТИНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

національного відродження, М. Грушевський підкреслював, що цей процес не повинен обмежуватися запровадженням навчання рідною мовою, а має забезпечити “приспособлення школи до потреб української суспільності, її життя, її завдань і обставин” [4].

Можна зробити висновок, що творчий пошук українських педагогів трансформував теорію впровадження українознавства в освіті від українознавчого змісту до українознавчого виховання, тобто до формування національної свідомості молоді, державотворчого мислення як провідного завдання педагогіки.

Результатом творчих пошуків українських педагогів стала одночасна поява 1913 року в Наддніпрянській Україні й Галичині концепцій розбудови національної школи, розроблених Я. Чепігою (Проект української школи) та І. Ющишиним (Проект на зміну державного шкільного закону з дня 14 мая 1869 року), які засвідчили, що розвиток української педагогічної теорії відбувався на рівні з європейською педагогічною думкою в процесі організації наукового пошуку й експерименту.

На потребу нових людей, основою переконань яких є національно-державницька ідея, вказував Т. Шевченко – поет-державник, співець самостійної України, чие слово “збудило українську націю зі сну”. Під впливом Кобзарєвого генія формувалася національна свідомість його співвітчизників, від стихійних виступів галичани прийшли до усвідомлення себе як нації. Це показали і Шевченківські свята, які, будучи маніфестацією єдності національних почувань і прагнень всіх українців, стали одним з “найщиріших і найінтенсивніших епізодів в історії боротьби українського народу за своє національне самоозначення” [10]. Вони були не лише засобом вшанування поета, але й актомгуртування українців, виявленням їх власних національних почувань.

Еволюція національної ідеї спричинилася до зростання національної свідомості українців Галичини, що призвело до утвердження ідеї народності у вихованні. Педагоги краю теоретично обґрунтували шляхи реалізації національної ідеї. Їхній науковий пошук призвів до розробки нових основ організації школи і національного виховання, основою якого визначено українознавство.

Ідеї романтизму й слов’янського відродження, які поширювалися з Європи, сприяли формуванню суспільного розуміння важливості для народу його мови, літератури, традицій, культури, важливості ролі школи в їх збереженні та розвитку. Таким

чином, як зазначає відомий дослідник у галузі школознавства Б. Ступарик, розвиток шкільництва стає одночасно важливим чинником, невід’ємною складовою і результатом національно-культурного відродження. На перший план виходять не економічні, а національно-культурні інтереси українців.

Суспільно-політичні рухи другої половини ХІХ ст. розбудили до культурно-освітнього і політичного життя широкі маси населення Галичини. Використовуючи конституційні передумови, українці створили культурно-освітні, молодіжні та господарські товариства і організації, які дбали про розвиток шкільництва, створювали культурно-освітні установи, видавництва і таким чином впливали на формування національної свідомості населення краю. Стає актуальною думка про необхідність для успішного розвитку народу власної школи, нової народної педагогіки, розроблялися теоретичні засади національного шкільництва. “Незалежно від державних відносин, в самім собі українське громадянство відкрило сили і засоби свого національного розвитку, і власне в момент найбільшого розвою суспільно-політичного руху в громадянстві й народі він здобував в собі сили культурного і національного розвою, енергію національної творчості”, – писав М. Грушевський [3].

Наступний період національного відродження в Галичині, за визначенням Б. Ступарика, характеризується боротьбою за самостійність України, в суспільній свідомості утверджувалася думка, що без розвитку національної школи відродження неможливе. На думку вчених і педагогів-практиків, нова школа має бути національною, загальнодоступною, гуманістичною, вільною від впливів партій і церкви, а головною її метою має бути праця для побудови самостійної України.

Навчання має бути обов’язковим, охоплювати дітей всіх суспільних верств, проводитись рідною мовою. Національне виховання забезпечується прилученням дітей з раннього віку через мову до духовних багатств народу, об’єднанням зусиль всіх суспільних інституцій, цілеспрямованістю в формуванні характеру, опорою на народну педагогіку, формуванням толерантності у ставленні до інших культур, народів, релігій. Ядром національного виховання є сім’я.

У кінці ХІХ – на початку ХХ століття питання здобуття середньої освіти серед українців залишалося невирішеним. Станом на 1881 рік у всій Східній Галичині існувала єдина українська гімназія у Львові. А станом на 1906 рік – всього 23 середніх школи, з них 19 польських і лише 4 українські.

ПРОГРЕСИВНА УКРАЇНОЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ РОГАТИНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Боротьба, організована “Просвітою”, “Руським Педагогічним Товариством”, політичними партіями і рухами, діяльність Товариства імені Шевченка, яке в 1892 р. було переіменоване на наукове, а в 1898 р. зреформоване на візирець академії наук, заснування молодіжних організацій, розвиток мережі читалень “Просвіти” з касами взаємодопомоги, кооперацій та сільськогосподарських товариств привело до згуртування українців, зростання у народних мас прагнення до освіти, волі, розбудило національні почуття українців (за М. Ступариком).

Боротьба за українські гімназії у другій половині ХІХ століття ґрунтувалася на глибоко вкоріненій ідеї, що школа може бути тільки державна, оскільки без підтримки держави вона не зможе існувати. Лише перші роки нового століття відзначилися зміною національного світогляду і великою активністю в польсько-українських шкільних змаганнях. Прогресивна українська громадськість, культурно-освітні та релігійні товариства стають на шлях заснування приватних шкіл з тим, щоб “не просити, ані ждати, не мріяти і торгуватися, а творити своїми силами національну школу” [12].

У зв’язку з труднощами, пов’язаними з відкриттям державних середніх шкіл, галицькі українці через громадські організації активно взялися за утворення приватних навчально-виховних закладів.

1908 – 1912 роки відзначилися творчою працею українського громадянства у заснуванні приватних шкіл. Цей процес швидко набув масовості і став справою культурно-освітніх товариств Галичини. Серед усіх інституцій найвизначнішу роль у створенні приватного шкільництва відіграло У.П.Т. Завдяки його ініціативі в довоєнний період по всій території краю успішно працювали 8 середніх шкіл та цілий ряд гімназійно-підготовчих курсів. Цими середніми школами були: приватні чоловічі класичні гімназії в Копичицях (рік заснування – 1908), Яворові (1908), Рогатині (1909), Городенці (1909), Збаражу (1910), Долині (1910, Чорткові (1912) та реальна гімназія у Бузьку (1910).

Серед усіх цих шкіл найвищого розвитку досягла Рогатинська гімназія, яка стояла на рівні зразкових середніх закладів Австрії того часу.

Переглядаючи історію становлення гімназії варто звернутися до спогадів очевидців. М. Угрин-Безгрішний, колишній викладач, просвітній діяч, письменник в “Історичному нарисі з приводу 25-ліття гімназії” пише: “В 1908 р. поширилися чутки, що рогатинський громадський

уряд задумує заснувати приватну утравквістичну гімназію... Але українське освічене громадянство занепокоїлося й на Загальних Зборах У.П.Т. в лютому 1909 р. гаряче дискутувалося питання про гімназію. І тоді Загальні Збори однодушно постановили заснувати, на початку 1909 – 10 шкільного року, приватну українську гімназію”. У березні, не чекаючи на затвердження Сеймом рішення Повітової Ради, громадськість приступила до будівництва приміщень для гімназії. “Селяни привозили камінь, приїздили гуртами та приходили пішки до праці” (зі спогадів гімназистів).

15 вересня 1909 р. було відкрито гімназію, в якій розпочали навчання учні трьох класів. До вступу в гімназію їх підготував самовідданий просвітянин краю о. Ваньо, який з 1907 року у Рогатині заснував гімназійні курси і до відкриття місцевої гімназії успішно вів підготовку студентів до вступу у Львівську державну гімназію.

Перші місяці діяльності відобразили якою необхідною, вартісною вона була для громадськості. Кількість гімназистів, які бажали навчатися, через два місяці зросла вдвічі. Будинок для проживання учнів виділив з приміщення “Просвіти” о. Феодосій Кудрик. На початку зими стало зрозумілим, що приміщення гімназії не в змозі помістити бажуючих навчатися. Архітектор Лев Левинський виготовив план двоповерхової будівлі для гімназії. Матеріали для будівництва почали звозити взимку, робота велася з великим завзяттям, про що свідчать спогади очевидців: “Один селянин із Збаражчини, Іван Телевяк, особисто привіз, як свою пожертву на будинок дві тисячі австрійських корон... У вільних від шкільних занять годинах на будові дуже охоче працювали й учні гімназії. Векселі й боргові скрипти радо підписували, разом з іншими, такі громадяни: Т. Соломка, Г. Мацук, Ф. Сверида...” Існування гімназії стало справою суспільно необхідною, вищезгадані громадяни та й багато інших жителів краю в подальшому неодноразово ще ставали справжніми меценатами великої справи – будівництва національної освіти, шкільництва краю.

Відбулися суттєві зміни у змісті освіти українських гімназій. Як зазначає дослідник української гімназійної освіти І. Курляк, реформа планів відобразилася “зважаючи на потреби загальної освіти учнів, розширення плану, науки обмежуються необхідністю сталого утримання істотного гуманістичного характеру гімназій, потребою залишити учням достатньо вільного часу для вивчення новочасних мов, для предметів надобов’язкових, тілесних вправ, для самостійної

ПРОГРЕСИВНА УКРАЇНОЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ РОГАТИНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

праці в напрямі їх уподобань” [16]. Реформа мала прогресивний характер, бо раціоналізувала зміст освіти, привела у відповідність з рівнем розвитку університетської освіти. Галицькі гімназії в цілому зберегли характер класичних гуманітарних закладів. Однак рух за національну школу, розвиток прогресивної педагогічної думки, яка відстоювала різнобічний розвиток особистості в процесі навчання, призвели до появи нових обов’язкових гімназійних предметів естетичного і фізичного розвитку, природничо-математичного циклу. Але найважливішим досягненням реформи 1909 р. було визнання пріоритету національного виховання і розширення змісту гімназійної освіти з українознавчих предметів за рахунок звуження класичної складової.

“Нове покоління, нові думки, свіжі, сміливі пориви. Не просити нам, ані ждати, не мріяти і торгуватися, а творити своїми силами національну школу. Сміливий почин оснований першої приватної гімназії в Рогатині” [1]. Так характеризує подію відкриття рідномовної гімназії педагог і сучасник тих звитяжних часів Я. Біленький.

Першим директором Рогатинської гімназії був Михайло Галуцинський – відомий педагог, політичний і громадський діяч краю. На викладацьку діяльність були запрошені знані вчителі, які зарекомендували себе свідомими борцями за національну школу: Є. Галькевич, І. Галуцинський, І. Крип’якевич, о. П. Кудрик, Г. Мартинець, І. Поташник та ін. Першого навчального року гімназія в гімназії навчалось 181 учень. Вивчаючи документи діяльності гімназії, зокрема, Звідомлення дирекції за 1909 – 1910 шкільний рік, бачимо, що навчалися в Рогатинській гімназії діти різних конфесій (римо-католики, греко-католики, православні, євреї), на рівні з хлопцями здобували освіту і дівчата (9 учениць), що було показником демократичних проявів в організації навчання. Згідно з існуючим державним устроєм, до 1897 р. всі середні школи в Галичині були чоловічими. Лише з вищезгаданого часу Міністр Віросповідань і Освіти видав розпорядження, за яким жінкам дозволялося вступати на філософський, а з 1900 р. – і на медичний відділ університету. Для дівчат існували лише неповні середні школи – шестирічні ліцеї, які давали незакінчену середню освіту. Можливість здобувати середню освіту в гімназії давало можливість дівчатам продовжувати освіту в університетах, що було проявом прогресивної освітньої діяльності даної гімназії.

Важливим кроком в організації роботи гімназії було заснування у перший рік роботи Товариства

“Шкільна Поміч”, яке продовжувало існування довгі роки. Метою роботи Товариства була допомога убогим учням гімназії: забезпечення їх одягом, безкоштовним харчуванням, житлом, шкільним приладдям, надання медичної допомоги.

Великі організаторські здібності М. Галуцинського, самовіддана праця висококваліфікованих педагогів, допомога громадськості сприяли тому, що приватна гімназія в Рогатині надзвичайно добре розвивалася і стала однією з кращих в Австрії. Як зазначає М. Угрин-Безгрішний у своїх спогадах про роботу в гімназії, М. Галуцинський з гордим чолом і щирою усмішкою міг сказати: “Народ починає нову будову й кладе основи під неї. Він починає її з повною вірою, а нам залишається її скріплювати і йому, що стільки разів падав і постійно підводився, належить велика вдячність з нашого боку і ми мусимо тримати від нього якнайдалі їдъ зневіри. Найважливіша думка є – вілляти у всіх віруючих і невірних, “живих, і мертвих, і ненароджених земляків” те переконання, що спільними силами можна довершити й найтруднішого діла, що спільними жертвами, хоча і найменшими, можна зложити великі капітали”. І таким освітнім, народним, національним, громадським капіталом стала українська приватна гімназія в невеликому повітовому місті краю, в Рогатині.

У наступному шкільному році кількісний склад вчителів та гімназистів зріс втричі. Організація навчання і виховання сприяла ініціативності педагогів і учнів, бажання працювати, навчатися у рідномовній гімназії надавало натхнення до творчої, якісної праці. Крім вивчення обов’язкових гімназійних дисциплін, важливе місце в діяльності займали виховні міроприємства українознавчого спрямування: відзначення роковин відомих українських письменників, просвітніх діячів. Читання рефератів про відомих українців, їх творів, оформлення стінівок, урочистостей – це те, що творилося спільними зусиллями і збагачувало як педагогів, так і учнів.

Однією з яскравих і значущих була урочистість, присвячена 100-річчю від дня народження Маркіяна Шашкевича. Свяtkово прикрашена гімназія, у всіх класах розміщені портрети М. Шашкевича, слухались реферати підготовлені учнями і викладачами про життя і діяльність “будителя Галицької України”, організували концерт з багатою програмою, приєдналися до збору коштів на спорудження пам’ятника М. Шашкевичу в Підліссі.

Інтерес до діяльності такого новаторського закладу проявив і князь української католицької

ПРОГРЕСИВНА УКРАЇНОЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ РОГАТИНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

церкви, граф Андрій Шептицький, який відвідав гімназію 10 травня 1911 року. Митрополит докладно розпитував про відносини в гімназії, цікавився життям учнів, оглядав приміщення і дуже зацікавився будівництвом нового шкільного будинку, який споруджувався спільними зусиллями громадськості краю. Перед від'їздом митрополит записав до пам'ятної гімназійної книги такі слова: "Нехай Бог благословить велике діло".

Про те, що відкриття приватних українських гімназій, їх успішно розпочата суспільно необхідна діяльність мала великий резонанс в Україні свідчить те, що вже у 1911 році до Рогатинської гімназії прислали на навчання з Харкова Семена Плевака. Цьому посприяла відома українська письменниця Христина Алчевська, яка радо вітала новостворені навчальні заклади українознавчого спрямування. У наступних шкільних роках кількість учнів із Наддніпрянської України значно збільшилася.

До поповнення вчительського складу в 1911 – 1912 навчальному році приєдналися нові педагоги, серед яких яскравою постаттю у своїй педагогічній діяльності вирізнявся Антін Лотоцький. Приступив він до роботи як вчитель української мови, потім ще читав уроки німецької, вів активну позаурочну діяльність серед учнів та викладачів гімназії, став ініціатором і організатором створення молодіжного товариства "Молода Січ", провів ряд краєзнавчих екскурсій з педагогами та учнями.

Відомий український історик С. Сірополко зазначає, що майже в кожній гімназії серед професорів-українців були одиниці, на які опиралося національне виховання гімназійної молоді: "...зростала кількість професорів, що ставили своїм завданням не лише добре викладати свій предмет, але й виховувати українську молодь в національній душі. Особливо добре стояла справа національного виховання молоді в тих гімназіях, де на чолі їх стояли високодейні українці, як, Михайло Галушинський, директор рогатинської гімназії". Ці схвальні слова безпосередньо стосуються Антіна Лотоцького, як вчителя української мови і активного організатора виховної діяльності в цій гімназії.

І. Ющишин підкреслював, що школа повинна "жити і розвиватися під промінням національної ідеї: усе в ній мусить бути овіяне національним духом, а короною її діяльності повинні бути свідомі національно члени народу" [14]. Виходячи з цих позицій, гімназія повинна давати добрі знання з української мови. Не формальні, бо "можна вчити на рідній мові, а попри те незгірше насилувати

принцип національного виховання і денаціоналізувати молоді генерації" [13]. На думку І. Ющишина, головною причиною існування такої проблеми є існуючі недосконалі підручники. Шкільні книжки писані, як правило, поганою українською мовою, наповнені історичним, географічним матеріалом, що нехтує національні почуття, суперечить історичній традиції й убиває любов до всього, що дороге й святе в українському національному житті.

Проблему навчальних підручників окреслюють і тогочасні національні часописи, зокрема "Наша школа" пише: "Про підручники української мови просто ніяково говорити; вони зложені методами зперед 30 років, перестарілі добором, не пристосовані до потреб школи і молоді, без знання молодечої душі (Читанка А. Крушельницького), тяжкі й перевантажені, або балакучі (О. Барвінського: Історія літератури), що гірше з невідповідним вибором творів, а то й просто не до практичного вжитку (Грамматика Соцького), а всі вони нецікаві, далекі від життя, нудні. Користуватися ними сьогодні неможливо трудно, а деколи просто неможливо".

У таких непростих в методичному плані умовах розпочав свою викладацьку працю А. Лотоцький. Використовуючи навчальний матеріал існуючих на той час підручників, він творчо підходив до своєї діяльності. Як викладач української мови він відзначився у розробці цікавих новацій з практичних вправ з рідної мови. Наприклад, до вивченої мовної теми додається творче завдання – пояснити слова відомих українських письменників:

О.Олесь.

Ти на ніч не дивись...

Яка б ніч взагалі

Не була на землі –

Прийде ранок колись.

М.Мальваний.

Не потурай на те, що шлях ще не пробитий,

Що нетрями пустими треба йти,

Де тільки виє звір несамовитий,

Дарма! Прямуй до світлої мети!

Викладач пропонує учням, крім сухого наукового матеріалу з мовознавства, на прикладах з поезики, які мають виховний, національний, сучасний характер, висловити власне розуміння слів автора. Така методика дає можливість учневі зрозуміти необхідність знання рідної мови, відчути живе поетичне слово, розвиває творчість самого учня, спонукає до глибших роздумів над виховним, дієвим значенням віршів. Вибір уривків з творів педагогом також мають значення. Це

ПРОГРЕСИВНА УКРАЇНОЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ РОГАТИНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

соціально значущі актуальні теми, які формують в учнів державотворчі думки, закликають до формування активної громадянської позиції.

У Рогатині в 1914 р. виходить друком наукова розвідка українознавчого спрямування “Т. Шевченко в німецьких перекладах” А. Лотоцького. В ній висвітлюється потреба в якісних перекладах мовами світу геніальних творів українських літераторів, зокрема Т. Шевченка. “Переклади творів великих митців слова з одної мови на другу насамперед мають завдання присвоїти духовні скарби одного народу другому... перекладання кращих своїх творів на чужі світові мови – це один із найвідповідніших способів, бо ж мистецтво це зеркало душі й життя народу”, – підкреслює автор. Популяризацією, поширенням в світі української літератури і культури закликає він займатися вітчизняних та зарубіжних перекладачів-літераторів з метою піднесення українства до світового визнання і гідного поцінування. “Багато Тарасових творів і то творів, які мають не спеціально українське, але й загальнолюдське значення – зовсім невідомі культурному світові. Тай не всі переклади однаково цінні. Найкращі переклади дали справжні поети – з українців, І. Франко, а з Німців – Юлія Віргінія”, – пише А. Лотоцький.

Звертаючись до історії заснування та розвитку молодіжних товариств Галичини, які в майбутньому стали основою героїчної армії УСС, ми повинні зазначити, що першим культурно масовим молодіжним об’єднанням було пожежно-гімнастичне товариство “Сокіл”, засноване у 1894 році у Львові. За своїм змістом роботи український “Сокіл” був прототипом існуючого чеського, бо взяв за основу його статут, однак за формами роботи він мав чисто національний характер, бо метою виховної роботи стало переосмислення героїчного минулого княжої і козацької доби.

З наміром популяризації товариства серед української молоді В. Лаврінський з 1895 р. почав видавати власним коштом календар під назвою “Сокіл”. Ідеї заняття гімнастичними вправами, а вони в той час були провідними у діяльності організації, захоплювали міську молодь і були зовсім непопулярними серед сільських жителів. Тому до 1900 р. такі товариства залишалися поодинокими з невеликою кількістю дійсних членів і мали на меті “займатися фізичним перевихованням української молоді”. В подальшій своїй діяльності товариство займалося і моральним, національним, освітнім вихованням молоді і мало велику популярність серед студентів.

5 травня 1900 року у селі Заваллі Снятинського повіту Станіславського округу виникло нове

пожежно-раханкове товариство “Січ”. Це товариство в своїй організації мало відмінний від попереднього радикальний напрям: соціальне й політичне визволення українського народу неможливе без власної державності, яку повинно вибороти національне військо. Такі ідеї знаходили підтримку серед галицького селянства. Кирило Трильвський став ідейним та організаційним лідером “Січі”.

Від початку існування “Сокола” і “Січі” – цих двох найбільш масових українських товариств – причиною розходжень в роботі були різні підходи щодо виховного впливу на молодь церкви: перші тісно співпрацювали з церквою і вважали релігію одним із найвпливовіших виховних чинників, другі відстоювали принцип повної свободи релігійних переконань і були категорично проти нав’язування релігії, особливо серед молоді. Таким чином, хоч “Сокіл” і “Січ” мали спільну мету – “виховати народів здорових синів і дочок... будити в молоді національну свідомість й змагання до волі”, однак ідеологічні суперечності перешкоджали їх зближенню і об’єднанню впродовж всього часу їх існування.

Популярність “Січі” серед сільської молоді Галичини була зумовлена тим, що в основі її виховної діяльності були традиції героїчної козацької доби. Романтика козащини проявлялась в одностроях, агрибутиці, організаційній структурі. Членів товариства “проймав дух єдності і правдивого козацького завзяття”.

Сприяли популяризації січової ідеї такі відомі в Галичині постаті, як Лев Бачинський, Євген Петрушевич, Василь Стефаник, Іван Франко, Константина Малицька, Андрій Чайковський, Денис Січинський, Микола Угрин-Безгрішний, Антін Лотоцький, Євген Левицький. На Буковині активними січовиками були Степан Смаль-Стоцький, Єротеї Пігуляк, Сильвестр Кричевський та ін. Січовим рухом захоплювалися і Михайло Коцюбинський, Гнат Хоткевич, Микола Міхновський, Іван Липа та багато ін.

Граф А. Потоцький, намісник Галичини, переслідував і перешкоджав роботі національних молодіжних товариств, засобами польської преси висвітлював їх як ворогів існуючої влади. Дещо кращою і сприятливішою для розвитку стала ситуація, коли був назначений у 1908 році новий намісник професор М. Боржинський, який лояльніше ставився до сокільсько-січового руху.

Зародження скаутського руху і виникнення перших пластових гуртків також тісно пов’язані з діяльністю товариств “Січ” і “Сокіл”. Після проведення Першого краєвого Сокільського свята у вересні 1911 року, яке стало важливою

ПРОГРЕСИВНА УКРАЇНОЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ РОГАТИНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

політичною і виховною подією в консолідації українців, у жовтні студент Іван Чмола заснував у Львові перший скаутський гурток. До нього увійшли учні середніх шкіл та студенти університету міста Львова. Гурток діяв нелегально, бо мав на меті військову підготовку, крім того, вивчали історію України, козацького війська. Цей гурток проіснував до березня 1913 року, потім всі його члени увійшли до “Товариства Українських Січових Стрільців”. Другий скаутський гурток при Львівській академічній гімназії створив у грудні 1911 року син Івана Франка – Петро. Згодом цей гурток очолив вчитель гімназії О. Тисовський, який у 1912 році добився легалізації гуртка як спортивної секції, і члени гуртка прийняли назву – “Пласт”. Слова “скаут” і “пласт” мають однакове смислове значення – розвідник.

Таким чином, український “Пласт”, поряд з “Соколом” та “Січчю”, став ще одним молодіжним товариством, у якому основними завданнями були національне виховання і фізичний гарт.

Вищезазвані товариства напередодні Першої світової війни посилено займалися військовою підготовкою. Поряд з фізичною і національно-виховною роботою це стало базою для формування вояків легіону Українських Січових Стрільців, що достойно проявили себе у роки Першої світової війни та в час визвольних змагань, коли легіон виріс в Українську Галицьку Армію. Тому історики цілком закономірно пов’язують витoki УСС і УГА з “Січовим” рухом, який підготував свідоме українське громадянство Галичини до збройної боротьби за волю і незалежність України.

Важливе політичне і виховне значення мало краєве свято, приурочене 100-річчю від дня народження Т.Шевченка, на яке прибуло понад 12 тисяч учасників “Січі”, “Сокола”, “Пласту” 28 червня 1914 року у Львові. Виступаючи на урочистих зборах в Народному Домі перед керівниками делегацій, К. Трильовський сказав: “Браття! Може вже недалеко хвиля, коли прийдеться нам зачерпнути шоломами води з Дніпра-Славути, перемішаної з кров’ю наших ворогів та погострити багнети крісів наших об каміння на Тарасовій могилі”. Свято продовжилося походом учасників вулицями Львова. Серед учасників походу глядачі вперше побачили 500 Українських Січових Стрільців у повному бойовому спорядженні. Цим було продемонстровано відродження Українського війська з часу ліквідації Запорізької Січі.

Чисельність “Січі”, “Сокола”, “Пласту”

напередодні Першої світової війни була досить значною – 120 177 членів. Це стало можливим завдяки використанню національних по духу та змісту форм і методів виховної роботи в товариствах. Вони стали не тільки осередками збереження української історії та духовно-культурної спадщини, але і національно-виховним феноменом. При активному консолідуючому сприянні сім’ї, школи, громадськості, церкви у молодіжних товариствах напередодні Першої світової війни була вихована нова генерація українців – Людина Визвольних Змагань – національно свідомих борців за волю України.

За своєю організацією товариства “Січей” мали демократичний характер: поряд з молоддю в товаристві були також “їх батьки і матері, словом ціле село повинно стати одним великим січовим курінем, з котрого плистиме на всю громаду лиш струя добра, правди і любови”. “Січ” мала таку структуру: низовий осередок (кіш); місцеві коші із 20 сіл утворювали Повітову Січ, яка мала свою Січову Раду на чолі з отаманом, обирали отамана за козацьким звичаєм; автономні Повітові Січі входили до Січового Союзу, на чолі якого стояв Головний Січовий Комітет і він обирав Генерального отамана. Січова старшина мала відповідні атрибути. Так, кошовий січового осередку носив срібний пірнач, повітовий отаман – срібну булаву і білий бунчук, генеральний отаман – золоту булаву і червоний бунчук. Старшина січового осередку складалася з кошового, осавула, чотарів, писаря, обозного, скарбника, хорунжого. Кожен з них мав відповідні відзнаки. Рядовий січовик носив червону стрічку, на якій був напис “Січ” і назва місцевості, звідки походив осередок. Члени січового осередку носили національні однострої, характерні для даного села.

Така увага до одягу і відзнак мала політичну і виховну мету. З політичної точки зору однострої й відзнаки засвідчували, що новітня українська козацька нація існує, а своїми одностроями, піснями, танцями одночасно демонстрували багатство рідного прикладного мистецтва, етнографічну спадщину кожного села і регіону. Виховна мета полягала в тому, що однострої стверджували приналежність до великої нації, дисциплінували, а також приваблювали до товариства нових членів.

Січовий девіз “В єдності сила!” закликав до згуртування української нації для боротьби за відродження Української державності. І в цій боротьбі за волю українського народу кожен січовик вважав себе “наслідником давніх завзятух запорожців”, який “скидає з себе

ПРОГРЕСИВНА УКРАЇНОЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ РОГАТИНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

всяке рабство, всяке самопониження перед панами та попами і почуває себе свобідним борцем за долю українського народу”. Одностайність усього трудящого українського люду відображала й січова емблема – восьмикутна зірка як символ єдності всіх українських етнічних територій, в середині якої дві руки в потиску тримали серп, як символ праці. Прапор “Січі” спочатку був малинового кольору, а з 1910 р. – синьо-жовтого. З одного боку прапора кожна Повітова Січ малювала свого патрона – видатного українського гетьмана або діяча. Коли січовики збиралися на свої повітові свята, то по їх прапорах можна було читати історію України й Козаччини. Вручення прапора відбувалося по-козацькому звичаю з клятвою не порушувати закони товариства, які були чітко виписані.

“Січі” тісно співпрацювали з філіями та хатами-читальнями “Просвіти”, зокрема для своїх недільних зібрань, де обов’язковим мало бути “годину читанє, потім громадський спів, потім ідуть усі на січовий майдан на вправи гімнастичні або пожарничі, потім вернуть знову до коша щоби напитися чаю чи українського квасу та й дружно побалакати, заспівати”. Важливе місце у виховній та просвітницькій діяльності товариства відігравали їх часописи “Отаман”, “Запорожець”, “Січові вісти”, “Січовий голос”, що виходили в Коломиї, Станіславі, Львові впродовж 1904 – 1939 років. На сторінках цих часописів постійно публікувалися статті з проблем національної освіти й виховання, історико-краєзнавчий матеріал, новини з життя товариства.

У Рогатинській приватній гімназії заснування і розвиток молодіжного товариства “Молода Січ” пов’язане з приходом на викладацьку діяльність у 1911 році викладачів А. Лотоцького та М. Угрина-Безгрішного. Про їх спільну діяльність у журналі “Червона калина” за 1998 рік була вміщена стаття “Два побратими”, де автор відзначає великий внесок педагогів у формуванні напрямів українознавчої роботи в гімназії друзями-однодумцями А. Лотоцьким і М. Уриною-Безгрішним. Усвідомлюючи необхідність національно спрямованої виховної роботи, маючи організаторські здібності, відчуваючи духовне піднесення серед молоді, педагоги заснували за прототипом “Січі” гімназійне товариство “Молода Січ”.

Спочатку це формування було утворена серед учнів 2-го гімназійного класу, де керівником з виховної роботи був вчитель української мови А. Лотоцький. Згідно зі статутом, метою товариства було:

1. Поволі, але сумлінно знайомитися з історією України й української літератури від найдавніших часів.

2. Допомогати товаришам – однокласникам матеріально і морально.

3. Вчитися фізичних вправ, військової справи, проводити краєзнавчі екскурсії.

4. Прикрашати класні кімнати портретами українських письменників, фотографіями України, картинами відомих художників.

Вчителем була організована робота учнівського самоврядування. Старшину обирали кожних два місяці самі учні-козаки за запорізьким звичаєм. А щоб добре пам’ятати українських гетьманів, кожен новообраний лідер одержував історичне ім’я. Вся “Січ” була поділена на два курені, якими керували корінні отамани.

У звідомленні дирекції за 1912 – 1913 навчальний рік було вміщено відозву до українського народу, складену січовиками. “Ціла Україна – це одна велика потреба! Лиш більше знання і науки, більше любови, віри і надії, більше праці й завзяття – а вбережешся Бескидом! а труснеш Кавказом! а покотиш гомін волі Чорним морем! а станеш хазяїном домовитим! і засяєш у народів вольних колі!” – на такій закличній фразі закінчується відозва.

Козацькі товариства “Молодої Січі” дуже захоплюють молодь і вже в наступному навчальному році до нього ввійшли учні з п’яти класів:

1. “Молода Січ” ім. Івана Богуна, козацьке товариство 3-го “в” класу.

2. “Молода Січ” ім. гетьмана Івана Мазепи 3-го “а” класу.

3. “Молода Січ” ім. кошового Костя Гордієнка 2-го “а” класу.

4. “Молода Січ” ім. кошового Івана Сірка 2-го “б” класу.

5. “Молода Січ” ім. гетьмана Богдана Хмельницького 2-го “в” класу.

Членами товариства могли бути, згідно з 2-гим параграфом статуту, учні й учениці даного класу, що добровільно зголосилися і січова старшина прийняла їх. Кожен повинен дбати, щоб якнайскоріше стати козаком (параграф 5). Для цього потрібно було скласти іспит, який засвідчував якісні знання з історії та географії України, історії українського письменства, статуту “Молодої Січі”, січового порядку і вміти виконувати певні фізичні вправи. Хто успішно здав екзамен, поведився гідно, склав присягу козака, вписувався в реєстр козаків свого коша. Невідповідна поведінка або неуспішне навчання були причиною втратити право зватися козаком.

